

DOI: <https://doi.org/10.32836/2521-666X/2018-4-62-8>
УДК 658.26

Малюк О.С.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри економіки та підприємництва
імені Т.Г. Беня,

Національна металургійна академія України

Полупан Т.В.

магістр кафедри економіки та підприємництва
імені Т.Г. Беня,

Національна металургійна академія України

РЕСУРСОЗБЕРЕЖЕННЯ ТА АНАЛІЗ ЙОГО ІНВЕСТИЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

У статті розглянуто сутність поняття «ресурсозбереження». Виділено основні стратегічні напрями ресурсозбереження на промисловому підприємстві. Розглянуто принципи, на яких базується ресурсозберігаюча діяльність промислового підприємства. Проаналізовано структуру енергоспоживання в Україні. Розглянуто основні аспекти щодо інвестиційного забезпечення ресурсозбереження. Проаналізовано джерела фінансування впровадження ресурсозберігаючих заходів. Обґрунтовано наявні можливості інвестиційного забезпечення ресурсозберігаючих заходів в Україні. Розглянута чинна нормативна база щодо ресурсозбереження та виділені основні інструменти щодо її стимулювання.

Ключові слова: ресурсозбереження, інвестиційне забезпечення, енергетичні ресурси, аналіз, структура, джерела фінансування, електроенергетика.

В статье рассмотрена сущность понятия «ресурсосбережение». Выделены основные стратегические направления ресурсосбережения на промышленном предприятии. Рассмотрены принципы, на которых базируется ресурсосберегающая деятельность промышленного предприятия. Проанализирована структура энергопотребления в Украине. Рассмотрены основные аспекты относительно инвестиционного обеспечения ресурсосбережения. Проанализированы источники финансирования внедрения ресурсосберегающих мероприятий. Обоснованы существующие возможности инвестиционного обеспечения ресурсосберегающих мероприятий в Украине. Рассмотрена действующая нормативная база по ресурсосбережению и выделены основные инструменты по ее стимулированию.

Ключевые слова: ресурсосбережение, инвестиционное обеспечение, энергетические ресурсы, анализ, структура, источники финансирования, электроэнергетика.

Maliuk Oksana, Polupan Tetyana. RESOURCE CONSERVATION AND THE ANALYSIS OF ITS INVESTMENT SUPPLY

This article describes the main essence and theoretical approaches of the «resource conservation» concept. It highlights the main strategic directions of resource conservation in an industrial company, which allows us to process resource-efficient and significantly improve the economic situation in the country. Resource is considered as a progressive trend of using natural resources potential, saves natural resources and increase production with the same amount of used raw materials, fuel, basic and auxiliary materials. Considers the principles on which the resource conservation activity of an industrial company is based. It analyzes the structure of energy consumption in Ukraine and it is noted that the main feature of resource of the enterprise today must focus on a set of measures that are implemented quickly, covering various aspects of its activities and allow the economy to achieve the maximum effect, the objective conditions for their implementation should ensure the integrity of the system resource saving management in the enterprise. The main aspects regarding the investment supply of resource conservation are described. This article also analyzes the sources of financing the implementation of resource conservation measures. It justifies the existing investment opportunities for resource conservation measures in Ukraine. The article studies the current normative base for resource conservation and highlights the main instruments for its stimulation. According to results of the research that was made, systematization of sources and methods of resource conservation measures investment supply in Ukraine was performed.

Key words: resource conservation, investment supply, energy resources, analysis, structure, financing sources, electric power industry.

Актуальність теми. Питання ресурсозбереження та інвестиційного забезпечення впровадження відповідних заходів є надзвичайно актуальними для України. Це зумовлено, з одного боку, високою ресурсоемністю провідних галузей народного господарства України, а з іншого – недостатнім рівнем інвестиційного забезпечення впровадження відповідних заходів, що дадуть змогу знизити рівень споживання у виробничих процесах різних видів ресурсів, а отже, за інших рівних умов, скоротити виробничі витрати. Таким чином, одним з основних завдань підприємств є залучення інвестицій для реалізації ресурсозберігаючих заходів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню проблеми інвестиційного забезпечення ресурсозбереження приділяють увагу зарубіжні та вітчизняні вчені, серед яких можна відзначити М. Барун, О. Паксіна, О. Бреславцева, П. Саблука, М. Піменова, Б. Данилишина, В. Тропіна, Н. Михаліцьку, Л. Мельника, Н. Мельника, Н. Рекова, І. Сотник та інших. Проте досі питання інвестиційного забезпечення ресурсозберігаючих заходів залишається не вирішеним. Особливо гостро воно стоїть для українських підприємств, зважаючи на напружену геополітичну ситуацію та стан української економіки.

Метою статті є дослідження світового досвіду інвестиційного забезпечення ресурсозбереження та розкриття джерел, механізмів та методів щодо можливостей фінансового забезпечення ресурсозберігаючих заходів в Україні.

Виклад основного матеріалу. Більшість науковців визначають ресурсозбереження як процес, що охоплює технічні, економічні та організаційні заходи, які спрямовані на економне використання ресурсів та забезпечення зростаючих потреб у них.

С. Дорогунцов [3] вважає, що ресурсозбереження – це прогресивний напрям використання природно-ресурсного потенціалу, що забезпечує економію природних ресурсів та зростання виробництва продукції за тієї самої кількості використаної сировини, палива, основних і допоміжних матеріалів. На його

думку, основні стратегічні напрями ресурсозбереження можуть бути зведені до таких, як комплексне використання сировинних і паливних ресурсів; впровадження ресурсозберігаючої техніки та технології тощо.

М. Іванов [4] стверджує, що ресурсозбереження являє собою метод господарювання, який охоплює комплекс технічних, економічних, організаційних заходів, спрямованих на раціональне використання ресурсів та забезпечення зростаючих потреб у них головним чином за рахунок економії різних видів ресурсів.

У своїх працях О. Кроллі [4] зазначає, що ресурсозбереження – це комплексний напрям наукових досліджень, який складається із кола економічних, інженерно-технічних, правових та соціальних дисциплін, які постійно розширюються, з єдиною цільовою установкою.

Таким чином, аналізуючи різні наукові погляди на поняття «ресурсозбереження», сформулюємо власне визначення цього поняття.

Під ресурсозбереженням ми розуміємо комплекс послідовних дій, спрямованих на раціональне, економічно обґрунтоване використання всіх видів ресурсів, зменшення екологічного та соціального тиску на об'єкти господарювання.

Основні стратегічні напрями ресурсозбереження можуть бути зведені до таких як [1]:

- комплексне використання мінерально-сировинних і паливних ресурсів;
- упровадження ресурсозберігаючої техніки і технології;
- залучення до виробничих процесів вторинної сировини;
- стабілізація та рекультивация відпрацьованих кар'єрів тощо;
- ефективне регулювання та підтримання продуктивності праці;
- збереження рекреаційних ресурсів з розміщення нових промислових об'єктів тощо.

Розглядаючи питання ресурсозбереження, слід зазначити, що у ситуації, яка склалася в нашій країні, енергозабезпечення відіграє ключову роль. Металургійна промисловість, добувна промисловість та електроенергетика

Рис. 1. Структура первинної енергії у 2016 р.

є, з одного боку, найбільшими споживачами паливно-енергетичних ресурсів, а з іншого – основою української економіки та забезпечують левову частку ВВП країни. Тому в цих секторах промисловості заходи з енергозбереження є першочерговими.

У 2016 році енергоємність ВВП України становила 0,158 т н.е./тис. \$, (тонн нафтового еквівалента) що на 0,63% нижче рівня 2015 року (0,159 т н.е./тис. \$) та на 9,5% нижче рівня 2014 року – 0,173.

З енергетичного балансу України за 2016 рік видно, що обсяг загального постачання первинної енергії становив

91 658 тис. т н.е., що на 1,74% більше, ніж у 2015 році (90 090 т н.е), але на 15,30% нижче рівня 2014 року (105 683 тис. т н.е.).

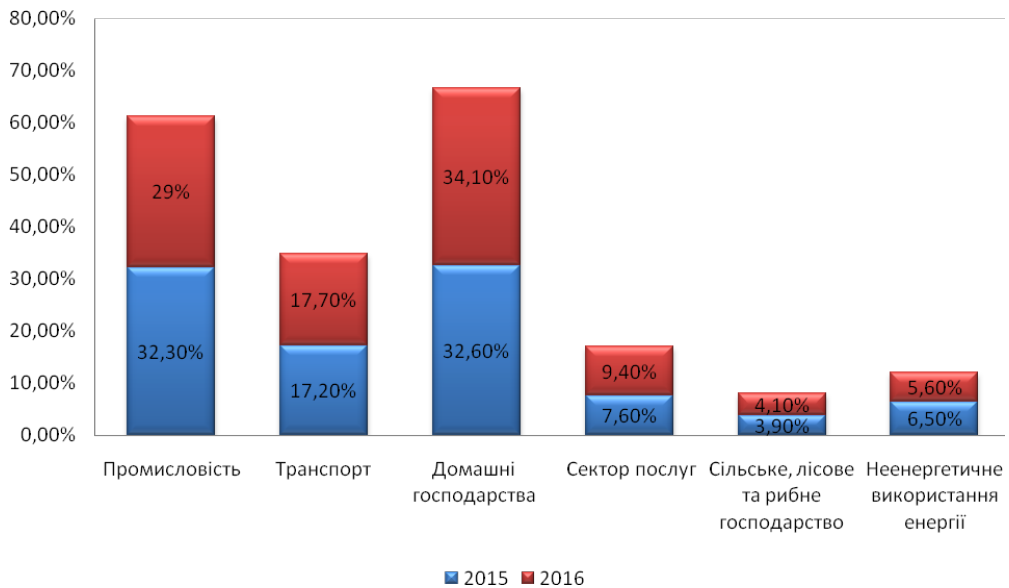
У структурі використаної у 2016 році первинної енергії 32,4% становить вугілля й торф, 27,9% – природний газ, 23,2% – атомна енергія, 9,2% – нафтопродукти, 3,1% – сира нафта, 3,1% – біопаливо та відходи, 1,1% – гідроенергія, вітрова та сонячна енергія. Структура первинної енергії загального постачання у 2016 рік зображена на рис. 1.

Постачання первинної енергії у 2016 році характеризується структурними змінами, які наведені у таблиці 1.

Таблиця 1

Структурні зміни первинної енергії у 2015–2016 роках

П/н	Паливно-енергетичні ресурси	Одиниці виміру	Роки		Відхилення	
			2015	2016	Аб.,±	Від., %
1	Вугілля й торф	тис. т н.е.	27344	29727	2383	8,02
2	Сира нафта	тис. т н.е.	2851	2806	-45	-1,60
3	Нафтопродукти	тис. т н.е.	7700	8387	687	8,19
4	Природний газ	тис. т н.е.	26055	25598	-457	-1,79
5	Атомна енергія	тис. т н.е.	22985	21247	-1738	-8,18
6	Гідроенергія	тис. т н.е.	464	660	196	29,7
7	Вітрова та сонячна енергія	тис. т н.е.	134	124	-10	-8,06
8	Біопаливо та відходи	тис. т н.е.	2102	2832	730	25,78
9	Електроенергія	тис. т н.е.	116	323	207	64,09
10	Теплова енергія	тис. т н.е.	571	599	28	4,67

Рис. 2. Структура енергоспоживання України за видами економічної діяльності за 2015–2016 рр.

Аналіз наведених у таблиці 1 даних дозволяє дійти висновку, що обсяги постачання сирої нафти, природного газу, атомної енергії, вітрової та сонячної енергії в 2016 році скоротилися проти рівня 2015 року. Проте зросли обсяги таких видів енергетичних ресурсів, як вугілля й торф, нафтопродукти, гідроенергія, біопаливо та відходи, електрична енергія.

Кінцеве споживання енергоресурсів України за видами економічної діяльності у 2016 рік складається з: побутового сектору (34,1%), промисловості (29%), транспорту (17,7%), сектору послуг (9,4%), сільського, лісового та рибного господарства (4,1%) та інших видів діяльності (5,7%). Структура енергоспоживання України за видами економічної діяльності за період з 2015 по 2016 рік зображена на рисунку 2.

Аналіз структури кінцевого споживання енергоресурсів показав, що промисловість є одним з головних споживачів енергетичних ресурсів у державі. Високий рівень споживання енергетичних ресурсів, крім іншого, зумовлений високим рівнем зносу виробничих потужностей усіх секторів народного

господарства. Так, згідно з даними Укрстату, знос основних фондів у промисловій галузі України становить у середньому 69,4%, а у транспортній – 50,6%. Через високий ступінь зносу устаткування зазначених галузей, які є найбільшими споживачами енергетичних ресурсів в Україні, гостро стоїть проблема перевитрат енергетичних ресурсів, що у підсумку приводить до суттєвого зростання величини валових витрат підприємств та негативно відображається на фінансових результатах їхньої діяльності.

Проведений аналіз обсягів використання електроенергії в промисловій галузі показав, що в 2016 році підприємства переробної промисловості використали найбільшу кількість електричної енергії (37 684 897 тис. кВт·год), металургійне виробництво зайняло друге місце за рівнем споживання електричної енергії (19 840 811 тис. кВт·год), добувна промисловість і розроблення кар'єрів – третє (12 617 639 тис. кВт·год).

Розглянемо дані щодо використання електроенергії за видами економічної діяльності за 2016 рік у таблиці 2.

Таблиця 2

**Обсяг використання електроенергії
за видами економічної діяльності за 2016 рік**

Види економічної діяльності	Електроенергія, тис. кВт·год
Переробна промисловість	37 684 897
Металургійне виробництво	19 840 811
Добувна промисловість і розроблення кар'єрів	12 617 639
Добування металевих руд	9 074 952
Виробництво харчових продуктів	3 397 370
Виробництво коксу та продуктів нафтоперероблення	2 263 122

Слід зазначити, що країни ЄС активно стимулюють запровадження альтернативних джерел енергії – до 2020 року їх частка в структурі виробництва електроенергії має становити до 20%, а у 2030-му – вже 50%. Плани України значно скромніші: відповідно до Енергетичної стратегії на період до 2035 року, частка відновлюваних джерел у генерації електроенергії у 2020 році має становити 7%, а в 2025 – понад 13%.

Динаміка запровадження нових потужностей відновлюваної енергетики в Україні з року в рік залишається позитивною – у 2017-му їхня потужність була 257 МВт, що в 2,1 разу більше, ніж попереднього року. Таким чином, у 2017 році загальна потужність відновлюваних джерел енергії в Україні зросла на 23% – майже до 1375 МВ.

Відношення виробленої електроенергії з ВДЕ до спожитої в деяких країнах Європи за 2015 рік становить: Норвегія – 106%, Латвія – 52%, Румунія – 43%, Туреччина – 33%, Естонія – 15%, Україна – 6%.

Сонячна енергетика – найбільш динамічний сектор відновлюваної енергетики України. Встановлена потужність сонячних електростанцій в Україні у 2017 році становила 742 МВт, що на 211 МВт більше, ніж попереднього року. Завдяки великій кількості сонячних днів і помірній температурі повітря, встановлені на території України сонячні станції працюють максимально ефективно. Розвиток альтернативної енергетики стимулює також високий зелений

тариф – для промислових СЕС, побудованих у 2017–2019 роках, він становить 15 євроцентів; для СЕС цивільного зразка – 18 євроцентів. Завдяки цьому та відносній доступності СЕС їх приблизний термін окупності в Україні становить 5–8 років.

Вітроенергетика розвивається за рахунок великого бізнесу. Вітроенергетика росте значно повільніше за сонячну – за рік потужність вітроелектростанцій в Україні зросла на 27 МВт, загалом становить 465 МВт. Це пов'язано із тим, що ВЕС у рази дорожча за СЕС, складніша у встановленні та потребує спеціального обслуговування. Крім того, вітроенергетика – більш зарегульована індустрія, ніж сонячна. Тому на цьому ринку грають великі компанії, а не малі інвестори.

Сьогодні розвиток енергетики полягає в інвестиціях у відновлювану енергетику. Побудувати СЕС дешевше, ніж вугільні ТЕС чи ТЕЦ. Тому збільшення частки енергії з відновлюваних джерел сьогодні є одним із пріоритетних напрямів розвитку енергетики. І в масштабах держави, і для бізнесу, адже запровадження стандартів сталого розвитку – це не тільки дієва інвестиція в імідж компанії, а й реальний спосіб підвищити його вартість чи залучити фінансування.

Основою метою побудови інвестиційного забезпечення ресурсозбереження на підприємстві є впровадження ресурсозберігаючих технологій на протязі всього життєвого циклу продукції за рахунок використання методів та інструментів управління раціональним використанням ресурсів, усунення втрат, мінімізації витрат, що засноване на постійному вдосконаленні процесу виробництва.

Проблема забезпечення інвестиціями у ресурсозбереження підприємств є надзвичайно актуальною. Економне споживання енергоресурсів (газу, води, електроенергії, нафтопродуктів, тепла) – це одне із головних завдань щодо підвищення енергоефективності підприємства, що досягається за рахунок технологічних важелів. Впровадження на підприємстві нових ресурсозберігаючих проектів приводить до заміни старого обладнання, яке ще може функціонувати, але вже морально застаріле.

Структура інвестиційного забезпечення ресурсозберігаючих заходів промислового підприємства виглядає таким чином:

1. Обстеження підприємства та розроблення рекомендацій з ресурсозбереження.
2. Обґрунтування доцільності інвестицій.
3. Підготовка інвестиційного проекту (розрахунок необхідних фінансових ресурсів та терміну окупності).
4. Залучення інвестицій.
5. Обґрунтування ТЕП та остаточні висновки щодо доцільності впровадження проекту з ресурсозбереження.
6. Запуск об'єкта інвестування в експлуатацію.
7. Оцінка та аналіз ефективності енергозберігаючої діяльності підприємства, її оптимізація та корегування.

Для стимулювання ресурсозбереження в Україні діють пільги для підприємств [8]:

1. Пільги на ввезення енергоефективного обладнання.

Звільняються від оподаткування операції із ввезення на митну територію України (п. 197.16. ст. 197 розд. V Податкового кодексу):

- устаткування, яке працює на відновлюваних джерелах енергії, енергозберігаючого обладнання і матеріалів, засобів вимірювання, контролю та управління витратами паливно-енергетичних ресурсів, обладнання та матеріалів для виробництва альтернативних видів палива або для виробництва енергії з відновлюваних джерел енергії;
- матеріалів, устаткування, комплектуючих, що використовуються для виробництва;
- устаткування, яке працює на відновлюваних джерелах енергії;
- матеріалів, сировини, устаткування та комплектуючих, які будуть використовуватися у виробництві альтернативних видів палива або виробництві енергії з відновлюваних джерел енергії;
- енергозберігаючого обладнання і матеріалів, виробів, експлуатація яких забезпечує економію та раціональне використання паливно-енергетичних ресурсів;
- засобів вимірювання, контролю та управління витратами паливно-енергетичних ресурсів.

2. Пільги для підприємств, що працюють у сфері використання відновлюваних джерел енергії та альтернативних видів палива.

3. Стимулювання використання відновлюваних джерел енергії та альтернативних видів палива.

Основними інструментами стимулювання розвитку відновлюваної енергетики в Україні є:

- встановлення «зеленого» тарифу на електричну енергію, вироблену з альтернативних джерел;
- надання митних та податкових пільг.

Законом України «Про електроенергетику» передбачено встановлення «зеленого» тарифу для стимулювання виробництва електроенергії з альтернативних джерел енергії (крім доменного та коксівного газів, а з використанням гідроенергії – вироблену лише мікро-, міні- та малими гідроелектростанціями).

«Зелений» тариф – спеціальний тариф, за яким закуповується електрична енергія, вироблена на об'єктах електроенергетики, у тому числі на введених в експлуатацію чергах будівництва електричних станцій (пускових комплексах), з альтернативних джерел енергії (крім доменного та коксівного газів, а з використанням гідроенергії – вироблена лише мікро-, міні- та малими гідроелектростанціями).

В Україні є програма кредитування енергоефективного обладнання.

Головною умовою для отримання пільгового кредитування є прибуткова діяльність юридичної особи (фізичної особи – підприємця) за останній фінансовий рік та наявність поточного прибутку, строк ведення господарської діяльності – не менше 12 місяців.

Кредитні ставки на строк кредиту до 30 міс. (за умови власного внеску більше 30%) – від 3,5% до 13,6% річних. На строк кредиту більше 30 міс. (за умови власного внеску від 30–50%) – від 11,5% до 18,5% річних. На строк кредиту більше 30 міс. (за умови власного внеску 50% і більше) – від 6,5% до 16% річних.

З метою залучення інвестицій у розвиток національної економіки в Україні є між-

народні фонди фінансування проектів, які забезпечують енергозбереження і ресурсозбереження. Перелічимо де кілька.

Східноєвропейське партнерство у сфері енергоефективності та екології (E5P), E5P – це багатосторонній донорський фонд під керівництвом ЄБРР, створений з ініціативи уряду Швеції під час головування цієї країни в Європейському Союзі. Фонд покликаний сприяти інвестиціям в енергоефективність в Україні та інших енергоємних країнах. Гранти в межах E5P виділяються на декілька пріоритетних напрямів: енергоефективне централізоване теплопостачання, інші проекти з енергоефективності, екологічні проекти.

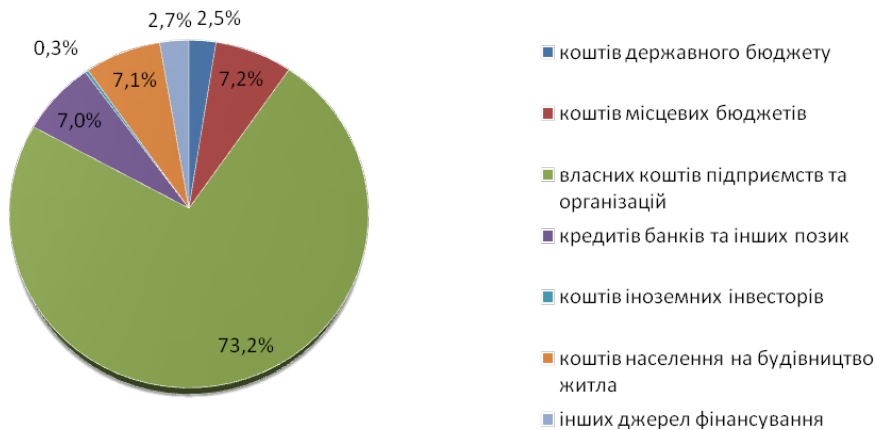
Північна екологічна фінансова корпорація (НЕФКО) – це міжнародна фінансова організація, заснована в 1990 році п'ятьма країнами Північної Європи: Данією, Фінляндією, Ісландією, Норвегією та Швецією. НЕФКО через Північний фонд екологічного розвитку надає вигідні кредити за програмою «Енергозбереження», призначені для фінансування невеликих енергозберігаючих проектів на об'єктах соціальної сфери – школах, дитячих садках, лікарнях, спортивних спорудах. Згідно з умовами програми НЕФКО може покривати в місцевій валюті до 90% інвестиційної вартості проекту. Максимальний розмір кредиту становить еквівалент 400 тис. євро.

Українська програма підвищення енергоефективності (УКЕЕР) – кредитна лінія, створена Європейським Банком Реконструкції та Розвитку у 2007 р. Метою програми УКЕЕР є надання цільового фінансування для проектів з енергозбереження та відновлюваної енергетики українським приватним підприємствам. Кредити надаються через партнерські фінансові установи, а саме місцеві комерційні банки. Нині в УКЕЕР три банки-партнери: Райффайзен Банк Аваль, Укресімбанк та Мега-Банк. Скорочення енергоспоживання або використання джерел відновлюваної енергії для власних потреб – ключові критерії програми для проектів.

Європейський банк реконструкції і розвитку (ЄБРР) є міжнародною фінансовою установою, яка фінансує проекти в 29 країнах, від Центральної Європи до Центральної Азії, і є найбільшим одноосібним інвестором в регіоні. Основними формами прямого фінансування, які можуть надаватися ЄБРР, є кредити, фінансування шляхом випуску акцій і надання гарантій. ЄБРР підтримує низку технологій, які пов'язані із збором і очищенням стічних вод, управлінням твердими відходами, централізованим теплопостачанням, розподілом природного газу, міським громадським транспортом, біопаливом, біогазом, геотермальною, гідроелектричною, сонячною енергією, енергією з твердої біомаси, енергією з відходів, енергією вітру.

Європейський інвестиційний банк (ЄІБ) є фінансовою установою Європейського Союзу. Його акціонерами є 27 держав-членів Європейського Союзу. За останні 5 років банк інвестував в Україну понад 5 мільярдів євро. Діяльність ЄІБ у межах Східного партнерства здійснюється в тісній співпраці з Європейським банком реконструкції та розвитку (ЄБРР) та у співпраці з Європейською комісією. Інвестиції в Україну будуть здійснюватися через інструмент фінансування проектів у межах Східного партнерства (Eastern Partners Facility). Основними напрямками інвестування Європейського інвестиційного банку є енергоефективність (наприклад, централізоване теплопостачання, модернізація енергетичних компаній), поновлювані джерела енергії (наприклад, сонячна енергія, вітрова енергія та енергія з біомаси), водопостачання та збір і очищення стічних вод, збір і переробка твердих відходів, об'єкти захисту від забруднення промисловими відходами, міський громадський транспорт.

Фонд імені Гайнріха Бьолля – до пріоритетів роботи належать: сприяння демократії та зміцнення громадянського суспільства, політична освіта для громадян, раціональне використання енергії та захист клімату. Свої цілі фонд досягає шляхом проведення публічних дискусій, конференцій, семінарів, круглих столів, тренінгів, дебатів тощо,

Рис. 3. Структура інвестицій підприємств за джерелами фінансування за січень-вересень 2018 року

а також через підтримку громадських ініціатив. Представництво Фонду імені Гайнріха Бьоля в Україні реалізує нині такі програми: екологія, клімат та енергетика (сприяння підвищенню енергоефективності, захист клімату, екологічна модернізація суспільства).

В Україні за січень-вересень 2018 року підприємствами та організаціями освоєно 337 045,6 млн. грн. капітальних інвестицій. Визначальну роль у структурі джерел інвестування відіграють власні кошти підприємств, що формують 73,2% обсягу капітальних інвестицій (246 655,3 млн. грн.). За рахунок місцевих бюджетів та кредитів банків та інших позик освоєно відповідно 7,2% та 7,0% (24 191,8 3 та 23 451,2 млн. грн.). Структура інвестицій підприємств за джерелами фінансування за січень-вересень 2018 року зображена на рис. 3.

Висновки. Враховуючи енергодефіцитність та стан української економіки, єдиний шлях вирішення питання підвищення рівня енергетичної безпеки держави – це ресурсозбереження. Ресурсозбереження на промисловому підприємстві – це раціональне використання всіх видів ресурсів, зменшення екологічного та соціального тиску на об’єкти господарювання. Процес модернізації обладнання потребує залучення інвестицій. Розвиток промислових підприємств та національної економіки залежить від того, наскільки ефективно та раціонально здійснюється процес ресурсозбереження.

Є доцільними подальші дослідження інвестиційного забезпечення ресурсозбереження для подальшого формування механізму управління ресурсозбереженням на промислових підприємствах.

Список використаних джерел:

1. Мельник Л.Г. Економіка природних ресурсів: Навч. посіб / Л.Г. Мельник, І.М. Сотник, О.Ю. Чигрин. Суми, 2010. 346 с.
2. Офіційний сайт Державне агентство з енергоефективності та енергозбереження України. URL: <https://sae.gov.ua/uk/business> (дата звернення: 05.12.2018).
3. Радчук І.М. Сутність поняття «ресурсозбереження» та шляхи його впровадження на підприємстві. Вісник ХНТУ, 2009. № 3(36). URL: https://archive.nbuv.gov.ua/portal/natural/Vkhdtu/2009_3/30922.pdf (дата звернення: 05.12.2018).
4. Іпполітова І.Я. Ресурсозбереження як метод господарювання в умовах кризи. URL: https://www.rusnauka.com/15_NPN_2009/Economics/46350 (дата звернення: 05.12.2018).

5. Піменова М.М. Фінансове забезпечення ресурсозберігаючих заходів: зарубіжний досвід та можливості його використання в Україні / М.М. Піменова. Вісник Дніпропетровської державної фінансової академії: економічні науки. 2013. № 1(29). С. 85–91.

6. Кукса І.М. Світовий досвід впровадження програм ресурсозбереження / Вісник Придніпровська державна академія будівництва та архітектури: Економіка та управління національним господарством. Випуск 6(11). 2017. С. 57–60.

7. Дерев'яно М.М. Досвід деяких країн щодо фінансування природоохоронної діяльності. Вісник Дніпропетровського університету. 2008. № 10. С. 22–26.

8. Офіційний сайт Державне агентство з енергоефективності та енергозбереження. URL: <https://sace.gov.ua/uk/business> (дата звернення: 05.12.2018).